

Џон Мајлс Фоли

ИНДОЕВРОПСКИ МЕТАР И СРПСКОХРВАТСКИ ДЕСЕТЕРАЦ

Први део овог реферата се тиче извора српскохрватског десетерца, старог грчког (или хомерског) хексаметра, и других метара који су извођени од обновљеног индоевропског епског стиха. Иако постоји један дијахроничан извор за све ове стихове, и иако због тога они имају одређене сличности, морамо такође да споменемо њихове разлике да бисмо могли да формулишемо верну филолошку концепцију традиционалне фразеологије у свакој посебној усменој традицији. Најважније сличности које потичу од индоевропског стиха су пре свега: (1) правилност у броју слогова или мора, (2) повратна цезура, и (3) „right justification” (мој израз, који треба да искаже тенденцију епског стиха да постави на крај стиха или колона оне речи или акцентирание групе које су слоговно најдуже); оне су карактеристичне и за индоевропски стих и за његове потомке. Постоји, међутим, и један синхроничан аспект, који се знатно мења од једног језика до другог, и услед тога је неопходно разликовати разноврсне песничке фразеологије. Једнообразна концепција и дефиниција „формуле” коју су дали Милман Пери (Milman Parry), Алберт Лорд (Albert Lord), и њихови следбеници,¹ на пример, није довољна, уколико хоћемо да схватимо замршености у сваком језику и у свакој поезији. У другом делу реферата износим доказе који би помогли стварању нове дефиниције српскохрватског епског десетерца и његове формулне фразеологије, дефиниције која би произашла из споја дијахроничног и синхроничног аспекта.

На почетку, треба дати кратку историју истраживања о индоевропском епском метру. Први важан рад је био *Les Origines indo-européennes*

---

¹ За увод у ову теорију, види Џон Мајлс Фоли (John Miles Foley), *Oral-Formulaic Theory and Research: An Introduction and Annotated Bibliography* (New York: Garland Publishers, 1985), стр. 3–77; преостали део књиге (стр. 79–718) је библиографија 2000 наслова са кратким описима.

dès metres grecs (1923),² у коме је Антоан Меје (Antoine Meillet.) касније ментор Милмана Парија установио један праметар. Као доказ су му послужили хомерски хексаметар и ведски санскрит. Из Мејеове књиге наводим: „Le vers indo-européen, fait pour une langue dont le rythme était purement quantitatif, était caractérisé par des cadences définies au point de vue de la durée. Les vers longs, à partir de 11 ou 12 syllabes, avaient de plus une coupe à place légèrement variable, dans la première partie du vers. La partie initiale du vers – dans le vers à coupe, presque tout ce qui précédait la coupe – ne comportait pas une répartition fixe de longues et de brèves” (стр. 76). Из овог пионирског рада развила се нова наука, стварно једна врста метричке археологије, метод који је сличан или паралелан индоевропским лексичким студијама.

Следећи корак у еволуцији нове науке предузео је Роман Јакобсон у години 1952. у свом раду: *Studies in Comparative Slavic Metrics* („Студије о упоредној славистичкој метрици”).³ Јакобсон је потврдио Мејеове проналаске увођењем трећег доказа поред хомерског и санскритског стиха.⁴ То је био српскохрватски епски десетерац, који је он анализирао са становишта протославистичког стиха. Резултат његовог истраживања до-нео је четири правила која такође чине карактеристике индоевропског стиха:

1. Постојаност броја слогова; то је наравно десет, са изузетком хиперметричких и хипометричких стихова.
2. *Anceps* (значање назива је двојаки слог) у последњем слогу и квантитативна клаузула („quantitative close”) т. ј. тврди низ дугих и кратких слогова на крају стиха, у слоговима 7–10. Такав низ тражио је Јакобсон код десетерца у десетом двојаком слогу и у кратким слоговима (седмом и осмом) пред дугим деветим слогом.
3. Непостојање тврдог низа дугих и кратких слогова у првом делу стиха. Јакобсон је показао да у првом колону десетерца, тј. у слоговима 1–4, нема правилног низа квантитета.
4. Обавезна цезура се појављује или на тачно истом месту или на приближно истом месту. Код десетерца цезура се појављује увек између четвртог и петог слога.

² Paris: Presses Universitaires de France.

³ *Oxford Slavonic Papers*, 3 (1952), 21–66. Види и забелешку 12 (ниже).

⁴ Написао је Јакобсон (стр. 66): „The testimony of the third witness to the foundations of the Indo-European verse may now join those of Greek and Vedic.”

Да су ове карактеристике или правила непроменљива у односу на диахронију, можемо да поткрепимо доказима из хомерских текстова. Прво тим што иако нема потпуне постојаности у броју слогова код хексаметра, ипак велика већина стихова у *Илијади* и *Одисеји* има 15–16 слогова.⁵ Друго, што се анцепс не јавља на крају шесте стопе хомерског стиха; а може се појавити и трохеј или стондеј, због двојаког последњег слога у анцепсу. На пример,

Од. 1.70: ἄντιυεον Πολύψημον, ὄον κράτος ἐοτι μέγιοτον
 Од 1.71: πᾶσιν κυκλώλεσσι. Θόωσα δέ μιν τέκε νύμφη,

Треће исто тако, слична је Јакобсоновој квантитативној клаузули („quantitative close”) општа правилност квантитета на крају стиха, тј. од почетка пете стопе до завршетка стиха, у делу који се зове „адонејска клаузула.” Тај ритам или каденца чини се као правилан низ једног дактила са трохејом или спондејом. На пример,

Ил. 7.230: κνῖτ' ἀπομνήσας Ἀγαμέμνονι | ποιμένοι λαῶν
 Ил. 7.245: καὶ βάλεν Ἀΐαντος δεινὸν σάκος | ἑπταβόειον

Четврто, постоји систем три цезуре у хомерском хексаметру, и овај систем одређује одабирање дванаеста врста колона. Следећи дијаграм и примери кратко показују морфологију колонске структуре према унутрашњој метрици, а не према спољашњој метрици која се тиче броја стопа или метрона.

Хексаметар са цезурама

1 U U | 2 | U U 3 | U | U 4 | U U | 5 U U 6 U
 A1 A2 B1 B2 C1 C2

Од. 5.37: πένθοισιν δ' | ἐν νηὶ | ψίλην | ἐς πατρίδα γαῖαν,
 A2 B2 C1

Од. 5.39: πόλλ', δς' ἄν | οὐδέ ποτε | τροίης | ἐξήρατ' Ὀδυσσεύς,
 A1 B1 C1

⁵ Тачна бројка стиха са 15–16 слогова је 72%, која је изведена од реферата J. La Roch-a, „Zahlenverhältnisse im homerischen Vers,” *Wiener Studien: Zeitschrift für klassische Philologie*, 20 (1898), ново издање New York: Kraus Reprint, стр. 1–69; и Frank P. Jones i Florence E. Gray, „Hexameter Patterns, Statistical Inference, and the Homeric Question: An Analysis of the LaRoche Data,” *Transactions of the American Philological Association*, 103 (1972), 187–209.

Недавно су се појавиле неке студије о Хомеровим песмама које су помогле да се потврди индоевропско порекло хексметра. Прва је књига Gregorya Nagya, *Comparative Studies in Greek and Indic Meter (Uparedne studije u grčkoj i sanskritskoj metrici)*,⁶ која анализира везе између хомерске фразе κλέος ἄφαιτον и ведског когната *ср́ава(с) áкситам*, обе формуле са значењем „бесмртна слава”. Nagy је протумачио ове фразе као доказ раније индоевропске фразе и извео је од њих једну диахроничну концепцију индоевропске основе хомерског хексамetra. Другу концепцију описао је Беркли Пибоди (Berkley Peabody) у свом раду о Хесиоду, *The Winged Word (Крилатица)*.⁷ За три сведока узео је хомерску, ведску и стару иранску (или авестичку) традицију. – Пибоди предлаже дијахронично извођење које се слаже у начелу са Френкеловим студијама о колонској структури хексамetra.⁸ Иако ове две студије сагледавају друкчији развој токова од хипотетичког пра-метра до каснијих метара, обе пружају доказ за индоевропско порекло.

Данас постоји и велика група књига, монографија, и реферата о сличним проблемима у оквиру разноврсних књижевности. Ове студије укључују Калвета Воткинса (Calvert Watkins) о старој ирској, Кевина О’Нолана (Kevin O’Nolan) о ирској и грчкој, и Мартина Веста (Martin West) о ведској, авестичкој, грчкој, славистичкој, ирској, германској, и италској (тј. прото-италски, стари језик од кога су изведени латински и сви романски језици).⁹ Међу најважнијим радовима ове врсте су реферати Џона Вајгорајта (John Vigorite) који су били штампани у часописима као *Južnoslovenski filolog* i *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*,¹⁰

⁶ Cambridge, MA: Harvard University Press, 1974.

⁷ *The Winged Word: A Study in the Technique of Ancient Greek Oral Composition as Seen Principally through Hesiod’s Works and Days* (Albany: State University of New York Press, 1975).

⁸ Прво излагање дао је Hermann Frankel, „Der kallimachische und der homerische Hexameter,” *Nachrichtten von der Gesellschaft der Wissenschaften zu Gottingen* (Phil.-hist. Klasse), 1926, стр. 197–229. Види такође његов *Wege und Formen frühgriechischen Denkens: Literarische und philosophiegeschichtliche Studien*, изд. Franz Tietze (Munich: Beck, 1955) стр. 100–56, и његов „Binnengliederung des Hexameters bei Appollonios,” *Noten zu den Argonautika des Appollonios* (Munich: Beck, 1968), стр. 6–19.

⁹ Calvert W. Watkins, „Indo-European Metrics and Archaic Irish Verse,” *Celtica*, 6 (1963), 194–249; Kevin O’Nolan, „Homer and Itsh Heroic Narrative,” *Classical Quarterly*, 19 (1969), 1–19; Martin West, *Indo-European Metre*, *Glotta*, 51 (1973), 161–87.

¹⁰ „The Antiquity of Serbo-Croatian Verse,” *Južnoslovenski filolog*, 32 (1976), 205–11; „The Indo-European 12-Syllable Line,” *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, 90 (1977), 37–46.

и који имају за главни предмет структуру српскохрватског десетерца са становишта индоевропског метра. У другом делу реферата ћу даље анализирати проблем везе између пра-метра и епског десетерца, и кратко размотрити његову важност за концепцију фразеолошке формуле.

Можемо да почнемо простим питањем: шта је тачно најосновнија структура епског десетерца? Одговор Јакобсона и других је био да је то *трохејски пентаметар*.¹¹ Ова концепција може да послужи бар као приближност, али она није тачан опис унутрашње метрике, већ само спољашње метрике. Ако су се фразеолошке формуле градиле на основу унутрашње метрике, тј. на основу колонске структуре, морамо потражити за десетерац другу концепцију најважнијих метричких карактеристика. У свом реферату, „*Поредбено проучавање српскохрватскога епског десетерца и спорна питања његовога оиса*,”¹² Светозар Петровић је показао да нема потпуне сагласности између иктуса и непарних слогова десетерца (1, 3, 5, 7, 9). Ова веза је нарочито слаба у седмом слогу, на коме иктус постоји у само 27–46% примера. То је важан факат, како ћемо увидети.

Уместо да прихватимо предлог о трохејском пентаметру, предлогу који није аналитички чак ни исправан, било би боље да размислимо о стварној ситуацији са квантитативног становишта, па да тек после тога предложимо објашњење факата. Петровић је саградио ову компаративну таблицу.¹³

Слог	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Текст										
A	68	33	57	0	74	23	37	33	42	0
B	51	38	45	0	74	21	28	57	25	0
C	66	39	52	0	69	40	27	35	50	0
D	62	26	58	0	77	18	46	31	48	0
E	81	21	67	0	79	23	38	28	51	0

¹¹ Нпр., Albert Lord, *The Singer of Tales* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960 et seq.), стр. 37–38.

¹² *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 17 (1969), 173–203. Види и његов „Јакобсонов опис српскохрватског епског десетерца”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 4, свеска 1 (Београд: Међународни Славистички Центар, 1974), стр. 159–66.

¹³ В. *Поредбено проучавање*, стр. 183. А означава Јакобсонове бројке; В је Тешан Подруговић, *Женидба Душанова*; С је Старац Рашко, *Зидање Скадра*; D је Старац Милија, *Бановић Страхиња*- и Е је Филип Вишњић, *Смрт Марка Краљевића*.

Ја бих указао такође да сам добио сличне бројке на основу свог истраживања усмених јуначких песама из збирке Милмана Парија и Алберта Лорда са Харвардског универзитета. Мој узорак од 8000 стихова, је текст из Столца у Херцеговини, а забележили су га Пари и Лорд у годинама 1933–35 и 1950–51¹⁴.

Видљиво, најјача сагласност између иктуса и слога се налази у првом и петом и после тога у трећем и деветом слогу. Као што смо раније споменули, и Петровић је показао, да нема јаке сагласности у седмом слогу. Исто тако, наилазимо на непостојање правилног иктуса на парним слоговима (2, 6, 8, и нарочито 4. и 10), са изузетком текста *B*, који се чини необичан у поређењу са другим текстовима. На који начин можемо да протумачимо ове статистике?

Да се вратимо на основне карактеристике индоевропског стиха као што су описане на почетку овог реферата, на пра-стих који је диахроничан извор за српскохрватски десетерац, према Јакобсоновим студијама итд.

Прво, десетерац има правилан број слогова, стихови са више или мање слогова показују другу врсту правилности упркос њиховом необичном броју слогова, зато што су се организовали традиционално.¹⁵

Друго, цезура у десетерцу је повратна, и налази се између четвртог и петог слога без варијације. Оваква цезура дели декасилабички стих у два колона прво у колон од четири а затим од шест слогова. То је систем два правилна колона, а не концепција трохејског пентаметра која је погрешна.

Трећа карактеристика индоевропског стиха коју сам раније спомињао је „right justification,” израз који описује тенденцију епског стиха да постави на крај стиха или колона оне речи или акцентираних групе које су слоговно најдуже. Овај израз који сам позајмио од слагача означава да крај сваке штампане линије мора да се заврши на истом месту близу десној граници стране. У ствари, епски десетерац и други метри откривају „right justification” у том реду речи и акцентираних група. Ову исту индоевропску карактеристику такође објашњавају нека емпиријска опажања, која је Томислав Маретић изнео у својим класичним метричким студијама,¹⁶ на пример да моносилаби са иктусом имају првенство на почетку и

¹⁴ За потпуније објашњење, види моју књигу, *Studies in Traditional Oral Epic: The Odyssey, Beowulf, and the Serbo-Croatian Return Song*, која је у припреми.

¹⁵ Нпр., хиперметрички стихови често имају једну додатну интерјекцију, као *Ex*, која не врши утицај на основну структуру или метрике или фразеологије.

¹⁶ *Metrika narodnih naših pjesama*, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, књ. 168 (1907), стр. 1–112, и књ. 170 (1907), 76–200; *Metrika muslimanske narodne epike*, Rad JAZU, књ. 253 (1935), 181–242, и књ. 255 (1936), 1–76.

првог и другог колона, да се – другим речима – моносилаби са иктусом збивају повратно у првим и петим слоговима у десетерцу. Зато што ова карактеристика „right justification” и значи да дуже речи и акцентиране групе иду на крају стиха и колона, могли бисмо претпоставити да морају бити краћи пред дужим речима. И, са изузетком дисилаба са иктусом у првом слогу, то је баш оно што се дало запазити и у Маретићевим и у мојим текстовима.

Наравно, има много метричких правила која нисам овде описао услед недостатка простора. Укратко, најважније је да можемо да изведемо сва десетерачка правила из индоевропских карактеристика (и због тога та приближност „трохејски пентаметар” није генетички исправна ни синхронично корисна), и (2) да морамо да студирамо структуру фразеолошке формуле, зато што она има метричку основу, са тачке гледишта индоевропског метра.

ДОДАТАК УЗ РАД

Индоевропски метар и српскохрватски десетерац Џон Мајлс Фолија

Број 1.

Од. 1.70: ἀντίθεον Πολύφημον, ὅον κράτος ἐστί μέγιστον

Од. 1.71: πᾶσιν κυκλώπεσσι. Θόωσα δέ μιν τέκε νύμφη,

Број 2.

Ил. 7.230: κείτ' ἀπομηνίσας Ἀγαμέμνονι ἴ ποιαένη λαῶν.

Ил. 7.245: καὶ βάλεν Αἴαντος δεινὸν σάκος ἑπταβόειον

Број 3.

Хексаметар са цезурама

1 u u | 2 | u u 3 | u | u 4 | u u | 5 u u 6 u
           A1 A2   B1 B2   C1   C2

Од. 5.37: πέμφουσιν δ' ἐν νηὶ | φίλην | ἐς πατρίδα γαῖαν
                   A2   B2   C1

Од. 5.39: πόλλ', ὅς, ἄν | οὐδέ ποτε | Τροίης | ἐζήρατ' Ὀδυσσεύς,
                   A1   B1   C1

Број 4.

Таблица сагласности између иктуса и слога у десетерцу (Светозар Петровић,
Зборник Майице српске за књижевности и језик, 17 [1969], стр. 183)

Текст	Слог	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
A		68	33	57	0	74	23	37	33	42	0
B		51	38	45	0	74	21	28	57	25	0
C		66	39	52	0	69	40	27	35	50	0
D		62	26	58	0	77	18	46	31	48	0
E		81	21	67	0	79	23	38	28	51	0